

Received / Makale Geliş Tarihi 28.08.2023
Published / Yayınlanma Tarihi 24.10.2023
Volume / Issue (Cilt/Sayı) 7 (35)
ss / pp 1438-1447

Research Article /Araştırma Makalesi
10.5281/zenodo.10035555
Mail: editor@pejoss.com

Dr. Öğr. Üyesi Abduselami Sarıgül
<https://orcid.org/0000-0002-1272-5274>
Ağrı İbrahim Çeçen Üniversitesi, Sağlık Hizmetleri MYO, Ağrı / TÜRKİYE
ROR Id: <https://ror.org/054y2mb78>

Toksik Tip Sosyal Değişim ve Postmodernite Arasında Bir İnsan Tasarımı

A Human Design Between Toxic Type Social Change and Postmodernity

ÖZET

Toplumlar yaşadıkları her dönemde kendi ihtiyaçları ve çıkarları bağlamında belirli insan tipleri üretmektedir. Modern zamanlara ait bir özellik olan insanın kendini içinde yaşadığı toplum için feda etmesi, postmodernizm ile birlikte ortadan kalkmış, her birey kendi başına bir özne haline gelmiştir. Ayrıca toplumsal yapıda sosyal bağlar ve denetim gevşemiş bu rahat ortam farklı insan tiplerinin oluşmasına sosyal yönden zemin hazırlamıştır. Oluşan bu tiplerden biri herkesin onun hakkında konuştuğu ama kimsenin üzerine almadığı daha çok suçlama ve şikâyetlere konu olan öteki olarak toksik bireydir. Bu çalışmanın amacı; Max Weber'in ideal tipinden yola çıkarak, sosyal değişim sonucunda oluşmuş toksik kişiliğin tipolojik özelliklerinin soyut bir alanda öznel bir biçimde ortaya çıkarılmasına dayanmaktadır. Modern çağın bireyi toplum için yaşayan kendini topluma adayın bireydir. Ancak postmodernizmle birlikte meydana gelen sosyal değişimle topluma entegre olmuş modern birey kendini toplum baskısından kurtarmış kendi için yaşayan, toplumsal eylemlerinde kendi çıkarlarını önceleyen bir tipe dönüşmüştür. Bu olgu kişisel hak ve özgürlükler bağlamında değerlendirildiğinde teoride güzel gibi görünmektedir. Ancak sosyal alanda ikili ilişkilerin gerektirdiği sorumluluğu ve ahlaki ilkeleri tanımadan kendini önceleyen birey, toplumsal çatışmaların çıkmasına, öteki insanların kendilerini kullanılmış hissetmesine yol açtığı için toplumsal huzursuzluğa ve çözümlere neden olabilmektedir. Sonuç olarak ortaya toksik birey kaynaklı ırkçılık, siber zorbalık, cinsel şiddet, sosyal kimlik tehdidi, sosyal izolasyon, güvensizlik ve yalnızlık gibi sosyal sorunlara bağlı toplumsal çözümler gibi tehditler ortaya çıkabilmektedir.

Anahtar Kelimeler: Toksik Kişilik, Tipoloji, Postmodernite, Sosyal Değişim.

ABSTRACT

People produce certain types of people in every period they live in the context of their own needs and interests. The self-sacrifice of human beings for the society in which they live, which is a characteristic of modern times, has disappeared with postmodernism, and each individual has become a subject of their own. In addition, social ties and control have loosened in the social structure and this relaxed environment has socially prepared the ground for the formation of different human typologies. One of these typologies is the toxic individual as the other is the subject of accusations and complaints, about whom everyone talks but no one takes it upon themselves. The aim of this study is based on Max Weber's ideal type and subjectively revealing the typological characteristics of the toxic personality formed as a result of social change in an abstract field. The individual of the modern age is the individual who lives for society and devotes himself to society. However, with the social change that occurred with postmodernism, the modern individual integrated into society has freed himself from the pressure of society and turned into a type that lives for himself and prioritizes his own interests in his social actions. When this phenomenon is evaluated in the context of personal rights and freedoms, it seems good in theory. However, the individual who prioritizes himself/herself without recognizing the responsibility and moral principles required by bilateral relations in the social sphere can cause social unrest and dissolution as it leads to the emergence of social conflicts and makes other people feel used. As a result, threats such as racism, cyberbullying, sexual violence, threats to social identity, social isolation, insecurity, and loneliness due to toxic individuals can emerge.

Keywords: Toxic Personality, Typology, Postmodernity, Social Change.

1. GİRİŞ

Yaşanan her çağ kendi zamanına uygun farklı insan tipleri inşa etmektedir. Max Weber bunları ideal tipler olarak tanımlamaktadır. İdeal tip; insanın yaşadığı dünyayı düzene sokma çabası içerisinde yaptığı tanımlamalardan biri olarak ifade edilebilir. Bu ideal tipler soyutlamalar kullanılarak inşa edilmekte bu inşalar neticesinde toplumsal yaşam daha anlaşılır bir hal almaktadır. Soyutlamalarla dış dünya belirli özelliklerle kuşatılarak daha anlaşılır bir yapıya büründürülmekte böylelikle belirli sınıflamalar yapılarak dilden bağımsız olarak dağınmış hale gelmiş dış dünya derlenip toparlanmaktadır. İdeal tipler bir toplumsal inşa sürecine atıf yapmaktadır. Özellikle toplumsal eylemlerin gruplanarak bir araya getirilmesi bu inşa sürecinin önemli birer parçası olmaktadır. Weber, ideal tip kavramsallaştırmasını oluştururken “Hangi eylemler hangi ideal tipleri oluşturur?” temel sorularından yola çıkmaktadır. İdeal tipler, toplumsal yapıda oluşmuş parça bilgileri olarak birleştirir. Ayrıca bireysel görüşleri analitik bir tarzda birbirine eklemeyerek ortaya tanımlanabilir tipler çıkarır. Bunlarla birlikte ideal tip sosyal değişimin yaşandığı toplumlarda meydana çıkan görüngülerin analiz edilmesini ve ortaya çıkan dağınmış soyutlukları belirli çerçeveler içinde tanımlamaya fırsat vermektedir (Eliaeson, 2000; Shils & Finch, 1949; Wallace & Wolf, 2013; Yenen, 2015).

Zamanın ruhuna uygun olarak; kurumsal yapılar, bireylerin ihtiyaçları, arzuları ve zaafı çeşitli insan tiplerinin oluşmasına neden olabilmektedir. Özellikle şartlar, ilişkilerin şekli ve biçimi bu insan tiplerinin oluşmasında ön ayak olmaktadır. Toplumda oluşan bu insan tipleri birbirinden farklı özellikler göstermektedir. Toplumda önce bireysel veya küçük gruplarda ikili ilişkilerle ortaya çıkan bu tipolojiler çeşitli pekiştiriciler, bireysel fayda, toplumda önemli bir açığı kapatma, hukuki veya sosyal sistemde tıkalı bir damarı açma gibi özelliklerinden dolayı karşılık bulur ve yaygınlaşabilirler. Bu insan tipleri toplumda karşılık bulursa yayılarak tüm toplumda sık karşılaşılan bir birey olarak sosyal yaşamda kendine yer edinebilmektedir. İnsan tiplerinin oluşmasını sağlayan şartlar değiştikçe yeni insan tipleri ihtiyaca ve sosyal boşluğa göre ortaya çıkabilmektedir. Çünkü tipolojiler nihai noktada toplumsal boşlukları kullanarak da oluşabilmektedirler. Tipolojiler bu minvalde yalnız hukuki, uyumlu, sosyal ve istenen karakterler olmayabilir. Ancak en önemli özelliğinin toplumda işlevsel bir yapısının olduğu söylenebilir. Zamanın ruhu, gelenekler, arzular, hazlar, çıkarlar ve ihtiyaçlar doğrultusunda belirli insan tipleri üretilmektedir. Bunlardan biri olarak görülebilen toksik tip bu makalenin konusunu oluşturmaktadır.

2. İDEAL TİPLER

İnsanlar tanımlayamadığı şeylerden ve bilinmezliklerden pek hoşlanmazlar. Bundan dolayı yaşamlarındaki olayları, olguları, nesnelere ve durumları tanımlayarak dünyayı kendilerine göre yeniden inşa ederek anlamlı hale getirirler. Yalnız çevreyi değil öteki insanları ve yapıları da kendilerine göre çeşitli biçimlerde tanımlayarak rasyonel olarak açıklayabilecekleri bir yapı oluşturmaya çalışırlar. Bundan dolayı toplumu açıklamak için belirli kuramlar oluşturarak onunla dünyayı açıklayıp rasyonel zemine oturtmaya gayret ederler. İnsanları kolay tanımlamak belirli öne çıkan özellikleriyle onları sınıflamak insan aklının en önemli özelliklerinden biridir. İnsanlar iç ve dış dünyayı anlamak için şeylerin belirli öne çıkan özelliklerini gruplayarak zihninde ve etrafında uçuşan şeylere isim vermekte ve onları bu sayede birbirinden ayırarak dünyayı dil sayesinde düzene sokmak istemektedir (Moran, 1994; Polama, 1993; Swingewood, 1998). İdeal tipler ise insanın dünyayı düzene sokma çabası içerisinde yaptığı tanımlamalardan biri olarak gösterilebilir. Sosyolog olan Max Weber tarafından ortaya atılmış bir kavramdır ideal tip. Ona göre sosyoloji biliminin ilerlemesini sağlayan önemli postülalardan biri soyut ön kabullerle oluşturulan inşalarla mümkündür. Bu sebeple ideal tipler sosyoloji çalışmalarında öznel bir alanda gerçekleşir. Weber bu öznel durumu göz önüne alarak yorumlayıcı sosyolojiye önem vermiştir (Wallace & Wolf, 2013). Ayrıca bu öznel yönle sosyal bilimlerin, fen bilimlerinden farklı özellikler taşıdığını ve birbirlerinden ayrıldığını ifade etmiştir. İdeal tipin sınırları keskin ve net değildir. O durumların belirli özelliklerini tanımlayan ve duyarlarla kavranabilen bazı özelliklere gönderme yapmaktadır. İdeal tip, kusursuz olanı sayısal veya toplumsal amaçları tanımlamaz. Bunların dışında duyarlarla algılanan görüngülerin ortak özelliklerini ortaya çıkarmaya çalışır. Weber için ideal tip kavramı sosyal yaşamda yer alan düzensizliği ortadan kaldırmak adına tasnif edici özellikleri bulunan bir araç gibi algılanabilir. İdeal tipler; oluşmuş birçok dağınmış görüşü tek potada eriten, görüngü hakkında belirli belirsiz meydana gelmiş somut düşünceleri sentezleyen ve bireysel görüşleri analitik biçimde birleştirmek için oluşturulmuş sosyolojik bir kavramdır. İdeal tip bir kavram olarak hem sosyal değişim sürecinde ortaya çıkan görüngülerini analiz etmeye hem de toplumda yer alan soyutlukları belirli çerçeveler içinde tanımlamaya imkân vermektedir (Aslan & Yıldız, 2019; Shils & Finch, 1949; Yenen, 2015). Toplumda oluşmuş görüngülerini anlayıp açıklamak yeterli olmayabilir bazen de onların öznel yönlerini ele alarak yorumlayıcı bir anlayışa göre değerlendirmek gerekebilir. Sosyoloğun karşısına bu noktada toplumsal

eylem çıkmaktadır. Eylem dışardan görüldüğü gibi kişisel bir durum değildir. Eylemde bulunan insanın özel anlamlar yüklediği davranışlarını içerir. Sosyal veya öznel eylemde bulunma ötekilerin fillerini hesaba katarak oluştuğu ve belirli süreçleri barındırdığı için bireysel gibi görünen sosyal eylem veya tavır toplumsal bir anlam kazanmaktadır (Wallace & Wolf, 2013). Ancak eylemi toplumda daha önce tanımlanmış bir ideal tip açısından tasnif ederken bunun bir kurgu olduğunun farkında olmak gerekmektedir. Bununla birlikte ideal tipin toplumsal gerçekliği inşa eden yönünün varsayım üzerine inşa edildiği de hatırlanmalıdır (Bruun, 2001; Eliaeson, 2000; Hekman, 1983; Psathas, 2005).

İdeal tip kavramı bir açıdan doğa bilimleri ile sosyal bilimleri birbirinden ayırmaktadır. Bu ayırım noktası değerler açısından metodolojik bir imkân sunmaktadır (Bruun, 2001). Weber'e göre bilim sosyal gerçeği bütün olarak yansıtmamaktadır. Sosyolojinin amacı ise öteki pozitif bilimler gibi toplumsal gerçek üzerine kısmi tanımlamalar yapmaktadır. Weber, bu minvalde insanların eylemlerini çeşitli biçimde tasnif eder. Ona göre insanlar dört şekilde davranışta bulunurlar;

- İlki bir hedef uğrunda yapılan akılcı eylemler; dersi geçmek için çalışan, kazanmak için koşan atletin, rakibini alt etmek için güreşen sporcunun, çocuğunu büyütme için emziren annenin eylemleri bu minvalde değerlendirilebilir. Hedef net bir biçimde planlanır ve gereken araçlar titizlikle seçilir çünkü süreç rasyoneldir.
- İkincisi bir değer etrafında oluşmuş akılcı eylemlerdir. Burada önemli olan bireylerin inançlarına, değerlerine bağlılıkları ve onlara boyun eğmeleridir. Savaşta askerleriyle birlikte ölüme giden komutanın veya inançları uğrunda ölümü göze alan insanların davranışları buna ifade eden eylemler olarak gösterilebilir.
- Üçüncüsü duygularla ilgili olan davranışlardır. Çocuğu hasta olan bir annenin onun için ağlaması, kızan bir babanın evladına tokat atması, bir aşğın sevgilisi için düelloya çıkması bu eylem türüne girebilmektedir.
- Dördüncüsü toplumda oluşmuş adetlere, inançlara, geleneklere, alışkanlıklara bağlı meydana gelen eylemler. Evlenenlere kendi geleneklerine göre düğün törenleri yapılması, giyilen kıyafetler, özel gün ve geceler olarak zamanın farklı bir şekilde örgütlenmesi bu minvalde değerlendirilebilir (Meriç, 1998).

Weber yukarıda sayılan dört çeşit eylemle toplumda oluşmuş ideal tipleri anlamının mümkün olabileceğini belirtir. Ayrıca bu dört eylem çeşidinin insanı da anlamak ve tasnif etmek için bir yöntem olarak kullanılmasını önerir. Weber, yukarıda kullanılan tanımlamalarla insanların eylemlerine farklı farklı anlamlar yüklemiş oluşan bilgiyle toplumu açıklamaya çalışmıştır. Sonuç olarak toplumsal eylemler sayesinde ideal tipler; sosyal yaşamdaki kaosu insanların anlayabileceği şekilde tanımlayan, onların belirli karakteristik özelliklerini vurgulayan, karışıklıkları anlaşılabilir formlara sokmaya yaran ve toplumsal gerçekliği açıklamak ve anlamak için kullanılan soyutlamalar olarak ifade edilebilir (Akalin, 2008; Dursun, 1992; Eşki, 2010; Meriç, 1998).

3. TAKSONOMİ (TİPOLOJİ)

Sosyoloji ve diğer sosyal bilimler alanında kullanılan birbirinden farklı iki kavram olan ideal tip ve tipoloji kavramları soyutlamalar yoluyla karmaşık yapıları açıklamaya imkân sunmaktadır. Bu iki kavram sosyal görüngüleri açıklamak ve çözümlmek için kullanılması noktasında birbirlerine yaklaşırsa da birbirlerinden farklılıklar gösterebilmektedir. İdeal tip daha çok sosyal olarak meydana gelen durumların özelliklerini soyut düzlemde bir araya getirmektedir. Tipolojiye bakıldığı zaman sosyal yaşamda tekrarlayan olayları karşılaştırmak ve tasnif etmek uygulanan bir metottur. Tipoloji sosyoloji dışında diğer bilimlerde de taksonomi olarak kullanılmaktadır. Tipolojileri sayesinde sosyal gerçeklikler gruplanmakta ve ideal tipler yaratılarak toplumsal yapı analiz edilmektedir. Bu açıdan tipoloji ve ideal tipin zaman zaman kesiştiği, bazen bir bilimsel bilgiyi oluştururken aralarında öncelik ve sonralık açısından bir münasebet bulunurken bazen de aynı hakikatin farklı noktalarını aydınlatarak büyük görüngülerin anlaşılmasına imkân sundukları söylenebilir (Marshall, 1999).

Tipoloji sosyolojide birbirinden ayrı insan tiplerini tanımlamak, karşılaştırmak ve gruplamak için kullanılan bir metottur. Bu yolla toplumda meydana gelen sosyal eylemler ve kültürlerin ürettiği insan tipleri incelenmektedir. Aynı zamanda sosyal değişim gibi bir olgunun ürettiği insan tiplerinin anlamak için kullanılabilir. Tipolojide asıl olan aynı nitelikleri taşıyan insanların benzerleriyle aynı sınıfta toplanmasıdır. Tipolojilerin bu şekilde gruplanması sosyal yaşamı zihinsel ve bilimsel yollarla düzenleme çabısından ileri gelmektedir. Sonuç olarak tipolojileri kullanan sosyal bilimci toplumda benzerlikler ve

farklılıklar üzerinden toplumsal tipler üretirek bunları tanımlamakta ve onları ortaya çıkaran şartlar üzerine analizler yaparak daha büyük sosyal gerçekliklere ulaşabilmektedir. Bu insan tiplerinin her birinin oluşması kendi içinde yaşadığı sosyal gerçekliklerle ilgilidir. Bununla birlikte her çağ öne çıkan özellikleriyle farklı tipler üretebilmektedir. Modern çağın insan tipleri ve sosyal gerçekliği kendine özgü tipolojiler üretmekteyken postmodern çağ modern çağdan farklı insan tipleri üretebilmektedir (Burgess, 2014; Kanık, 2018; Kiliç, 2007; Marshall, 1999; Özbolat, 2015; Yavuz, 2014).

4. SOSYAL DEĞİŞİM VE POSTMODERN GERÇEKLER

Geçmiş dönemlerden yakın tarihe doğru gelindikçe insanların eylemlerinin, hayat tarzlarının, yönetim biçimlerinin, iktisadi tutumlarının ve buna benzer birçok sosyal gerçekliklerinin değiştiği söylenebilir. Bugün insanların yaşadıkları çağ geçmiş toplumlara göre gelişmiş olarak nitelenmektedir. Özellikle teknolojinin gelişmesiyle birlikte insanların toplumsal hayatta kullandıkları sosyal medya ve çoğunlukla iş yaşamında kullandıkları yapay zekâ gibi araçlar insanların belirli davranışlarının farklılaşmasına yol açarak sosyal değişimin ortaya çıkmasına ön ayak olmuştur (Harari, 2018).

Postmodernite kendinden önceki dönem olan modernite karşıtı bir duruş sergiler bu karşı duruşta farklı insan tipi ve düşünce şekli üretir bu anlamda sosyal değişimin yaşanmasına ön ayak olur. Postmodern öncesi zamanlarda modernite bireyleri nesneleştirmekte, toplumsal fayda adına bireyi ve onun hayallerini feda etmektedir. Topluluk dışında, sosyal hayatta tam olarak özel yaşamın özgür ve bireysel bir biçimde devam ettirilmesi söz konusu olmamaktadır (Touraine, 2002). Postmodernite ve sonrası farklılıkların kabulü bireylerin her birinin özne olarak kabul edilmesi ile gündeme gelir ve sosyal yapının bu en temeldeki insan tipleri üzerinden değişime uğradığı ifade edilebilir. Aynı zamanda modern hayat belirsizlikten korkmuş, her boşluğu çeşitli kurullarla ya da kendine uygun yapılarla doldurmaya çalışmıştır (Çabuklu, 2004).

Postmodernite daha önce yaşanmış olan Aydınlanma ve modernleşme hareketlerine karşı çeşitli karşı duruşlar getirerek kendi varlığını ortaya koymuştur. Postmodern düşünce modernitenin günümüzü anlamaktan ve açıklamaktan yoksun olduğunu ileri sürmüştür. Ayrıca postmodernizm, modernizmin bilimsel bilgi ve rasyonaliteyi kullanarak geldiği noktada insanları pek mutlu etmediğini savunur. Sosyolojik açıdan durum değerlendirildiğinde modernitenin sırtını yasladığı Marksizm gibi ana akım kuramların bilimsel yönü kadar ideolojik taraflarının da olduğu bu açıdan yaşanan sosyal değişimleri anlama noktasında yetersiz olabildiği yönünde iddialar sunar. Bu sosyal değişim sonucunda meydana gelen yeni fenomenleri ve kültürleri anlamak ve sınıflandırabilmek için farklı yaklaşımlara ihtiyaç olduğunu savunur. İtirazların temelinde modern olarak üretilen yapılara aidiyetlerin kalmadığı, yeni dini, cinsel ve etnik kimliklerin oluşmaya başladığı bir toplumun yapısının sosyal değişim bağlamında yerini aldığıdır. Bu açıdan postmodernite değerlendirildiğinde modernite tarafından kuşatılmış reklamı yapılmış iyi toplumun ortadan kalktığına postmodernitenin kötü ve istenmeyeni de içinde barındırdığı söylenebilir (Bauman, 2001; 2003; Çağan, 2008; Turguter, 2023).

Modern toplumlar üretim toplumdur. Modern zamanlarda yaşayan bireylerin temel amacı topluma hizmet ederek yeni şeyler ortaya koymaktır. Aynı zamanda modern insan yaşadığı toplum için emeğini ortaya koyarak, hizmet ederek ve içinde yer aldığı topluluğun kimliği ile kendini var etmektedir. Ancak postmodern toplumun bireyi üretimden ziyade tüketim odaklı bir yol izlemektedir. Postmodern insanın ortaya koyduğu toplumsal kimliklerse; geçici, uç ve zarar görmesinden korkulmayan değerler üzerine inşa edilmiş uçucu vazgeçilebilir özellikler taşımaktadır. Postmodern olanda geçmişe bağlılık ve vefa duygusu yoktur her şey şu anda olur ve biter. Bu açıdan postmodern zaman sürekli dinamik ve açık seçiktir. Temelinde tüketimin kültürel hale gelmesi vardır (Aslan, 2011; Bauman, 2003; Best & Kelner, 1998; Sarı, 2019). Modernitede birey çeşitli tanımların içine sıkışmış durumdadır bu yolla yaşadığı çağa ait toplumsal anlamı yakalar ve yaşadığı topluma karşı borçludur. Postmodern bireyin ise kimseye borcu yoktur birey kendi hayatını yaşar ve tüketerek kendini var eder. Toplumsal dünyada hiçbir sosyal değişim ebedi ve mutlak değildir. İnsanı yoran, yıpratın, enerjisini ve emeğini harcayan stresli durumlardan kaçılır. Onun yerine hız, kendini düşünmek ve zevk bu zamanın temel mutluluk kaynağı olarak görülebilir (Adanır, 2005; Bauman, 2003; Güven, 2009). Postmodern insan kendini sıkıntıya sokan tüm eylemlerden kaçınabilir. Bilgi, emek, toplumsal sorumluluk ve süreklilik postmodern bireyi belirli değerler etrafında toplayacağından postmodern birey bu sorumlulukların altına girmek istemez. Postmodern bireyin temel amacı reklamlarla sunulan arzu nesnelere peşine koşarak kendi çıkarları çerçevesinde tüketerek bireysel hazzını ve doyumunu yaşamaktır (Babacan & Onat, 2002; Bauman, 2003; Dal, 2017; Özbolat, 2012; Yavuz & Zavalısız, 2015). Postmodernite sosyal değişim yoluyla öyle bir hale gelebilir ki bütün fenomenlerin kendi aralarında yolları kesişebilir. Aynı zamanda bu yüksek oranda ilişkiselliğin birbiriyle

bağlantılı olduğu düşünüldüğünde, birinin ötekini değiştirme gücü noktasında hiçbir anlamı olmayabilir. Bu açıdan postmodernitenin hareketlilik hali görüngüleri birbirine çekebilir de itebilir de postmodernitenin tekinsizliği bu belirsizliğinden kaynaklanmaktadır (Anderson, 2002; Bauman, 2011; Erol, 2016; Özcan, 2007). Duran'a göre postmodernitenin bazı önemli özellikleri şu şekilde yorumlanabilir;

- Modernizmde yer alan bütünlükçü toplumsal yapılar arasında sayılabilecek sınıf, ulus, siyasal yapılar kendinden önceki döneme göre dağılmıştır. Bunun için bireysel özellikler olarak kullanılabilen etnik yapı, cinsiyet özellikleri ve yaş gibi kullanılacak unsurlar ön plana çıkmıştır.
- İnsanların verili kimlikleri ortadan kalkmış bireylerin kendi çabasıyla özellikle tüketim temelli oluşturulmuş öznel kimlikler sosyal yaşamda karşılık bulmuştur.
- Teknolojinin gelişmesiyle oluşmuş bilgi, üretimin temel ögesi haline gelmiştir. Sanayi ve tarım artık insan emeğine değil bilgisayarlı makinalara bağlı çalışma prensibine geçmiştir. Bu sistemin nasıl işleyeceğine ait kararlarda uluslararası şirketler tarafından verilmektedir. Bilgiyi çoğu zaman kimse görmez ancak sonuçları ile kısmi olarak karşılaşılır. Bilgi ağlar içinde sürekli dolaşmaktadır. Bütün ürünler akışkan bir şekilde hiçbir engele takılmadan oradan oraya akmaktadır.
- Politik ve sosyal yaşamda bireyler kendi kendilerini CV'ler üzerinden inşa eder, onlar üzerinden topluma sunarlar. Bu açıdan insanlar mesleki kimliklerini istedikleri gibi yaratır şartlara uygun bir şekilde yeniden düzenleyebilirler (Duran, 2008).

Postmodernizme bakıldığı zaman sosyal değişim anlamında kendinden önceki zamanlara göre insanı yaşadıkları toplumun bağlarından kurtulabilecek daha çok fırsat sunduğu görülmektedir. Çünkü sosyal yaşama rağmen bireysel hareket etme imkânı sunmaktadır. Bu durumda topluma karşı sorumluluğu ortadan kaldırmak veya suç olmadıktan sonra keyfi davranma gibi esnek eylemlere çok fazla imkân sunabilmektedir. Sonuçta postmodernizm gibi özgürlükçü, belirsiz ve daha az denetim içeren toplumsal yapılar farklı sosyal değişimlere neden olabilmekte toksik birey gibi toplumun zararına bunu uygulayan bireyin kişisel menfaatine olan tipolojiler üretebilmektedir.

5. TOKSİK KİŞİLİK

Toplumlar kendi çağlarına uygun bilgi üreterek yaşamlarını kolaylaştırmak isterler. Saint Simon'a göre de her toplumun kendi ürettiği bilgi öteki toplumlarınkinden farklı olabilmektedir. Toplumdan topluma ve farklı zamanlarda bu bilginin şekli ve biçimi de değişebilmektedir. Farklı sosyal yapıların olması bilginin hem kendisini hem ortaya çıkma serüvenini değiştirebilmektedir. Dolaylı olarak bilgi türlerine sahip olmak rastgele bir süreci işaret etmez. Tam tersine bilgilerin oluşumu ve topluma sunumu bilinçli, rasyonel, tecrübi ve sosyal şartları içinde barındıran planlı bir yapıyı ve eylemler bütünü gerektirmektedir. Toplumda yer alan bilgi türü insanların düşüncelerinin zeminlerinde yer aldığı için insanlar bu bilgiye göre sosyal yapıyı yönetip değiştirebilirler (Meriç, 1998). Bilgi türlerini üreten ve bunlara sahip olan bireyler sosyal yapıda hareketliliklere göre oluşan farklılık kaynaklı yeni bilgileri de kendi jargonu içinde üretmekte toplumdaki yeni durumların aydınlatılması için kullanmakta ve yayabilmektedirler. Bilgilerin şekli ve biçimi zihniyetleri de değiştirmekte bilgi ve zihin birlikte yoğrulmaktadır. Oluşan bilginin toplumda karşılık bulmasına göre zihniyetler üzerinde etkin olmakta ve sosyal değişimi başlatan bir tetikleyici olarak toplumsal yapıda işlev görebilmektedir. İnsanlar ve toplum üzerine üretilen bilginin gündelik hayatta işlevsel olması da zihniyetleri etkilemekte sosyal değişimi ortaya çıkaran dinamik süreçler olarak toplumsal yapıyı hareket ettirmektedir. Nihai olarak bilgi, zihniyet ve toplum arasında doğrudan bir alış veriş meydana gelmektedir. Geleneksel zamanlarda insanlara dair bilgilerin kaynağı genel olarak dini metinler, örf ve tecrübedir. Ancak örf ve tecrübe düzenli bir şekilde çoğu zaman dini kaynaklı oluşmuş kadim olan geleneğin süzgecinden geçer eğer onay alırsa bilgi onun sonucunda zihinlere ve topluma iner kullanılması ondan sonra meşru hale gelirdi. Başka bir şekilde söylemek gerekirse toplumsal denetim mekanizmaları (genelde din adamları, yöneticiler, hukukçular, askerleri seçkinler) ilgi alanına göre bilgiyi denetlemekte toplumun kendisi avam (alt tabaka) olarak denetleyenlerin koruması gereken bir alt yapı olarak düşünülmekteydi. (Aydın, 2004). Önce modern yaşam daha sonra postmodernite denilen yeni yaşam biçimleri ve küreselleşmeyle toplumların aynı kaynaktan beslenmesi, toplumun üzerinde yer alan denetim mekanizması sağlayan yapıları kırmış, dönüştürmüş veya daha naif bir hale sokarak bu denetim mekanizmalarının işlevinin ortadan kaldırmıştır. Son olarak sosyal yapıların denetim mekanizmasını kırıp tüm toplumları tek tip toplum gibi algılanmasını sağlayan sosyal medya yoluyla toplumlar birbirine bağlanmış aralarındaki kültürel farklar büyük oranda ortadan kaldırılmıştır (Alpsoy vd., 2022, Bauman,

2011). Böylece toplumsal yapı hem kendi içinden hem de dışından gelebilecek etkileri ve müdahalelere açık hale gelmiştir.

Toplumsal yaşam içinde insanlar arasındaki ilişki biçimini ve sosyal mekânda gerçekleşen eylemleri belirleyen toplumsal denetimsizlik sonucu bazı sosyal sorunlar meydana çıkmış ve bunların işlevsel yönüyle farklı toplumlara yayılarak yeni ideal tipler ve tipolojiler üretmiştir. Postmodernizmle birlikte toplumsal bilginin denetimsiz bireysel üretimi ve sosyal medya üzerinden hızlı bir şekilde dünyanın birçok toplumuna aynı anda servis edilmesi farklı yerlerde benzer sorunların ortaya çıkmasına yol açmıştır (Bauman, 2023). Bilginin denetimsiz bir şekilde toplumsal yapıda yer alması en çok insan ilişkileri yönünden sosyal yapının değişmesine yol açtığı söylenebilir (Aydın, 2004). İnsanlar hakkında edinilen bilgilerin, bazı art niyetli kişiler tarafından denetimsiz, suç teşkil etmeyen bir biçimde, kendi menfaatlerine uygun bir şekilde işlevsel olarak kullanılması toplumun birçok noktasında özellikle ikili ilişkilerde sorunların çıkmasına yol açabilir. Art niyetli insanların gerek bilinçli bir şekilde veya sosyal öğrenme yoluyla insanlara dair elde ettiği bilgileri kişiler arası iletişimde olumsuz bir şekilde kullanması ve bunun hızlı bir biçimde yayılması insanların dikkatini çekmiş bu durum çeşitli alanlarda toplumsal huzursuzluğa yol açmıştır. Özellikle bunun kurban olarak seçilen veya olumsuz durumlara maruz kalan insanlar tarafından hissedilmesi sonucunda, sosyal alanda belirli hoşnutsuzlukları da beraberinde getirmiş, bu durum toplumda yeni çatışma noktalarının oluşmasına neden olmuştur. Bu hoşnutsuzluğa neden olan yeni toplumsal tip buna maruz kalanlar ve alanda çalışan bilim insanları tarafından toksik olarak tanımlanmaktadır (Demir, 2020; Eriş & Arun, 2020; Güzelyurt, 2020; Kazancı, 2017; Kırbaç, 2013; Şengüllendi vd., 2020; Uzunbacak vd., 2019).

Toksik kavramı canlı organizmanın içine giren zehir yoluyla sakatlanması ve ölümüne neden olma potansiyeli biçiminde ifade edilebilir. Toksik kavramının temeli öldürücü olabilen zehirli olarak tanımlanmaktadır (Kırbaç, 2013). Bu kavram fen bilimlerinden sosyal bilimlere geçmiş ve toksik sosyal yaşamda insanların kişiliği üzerinde olumsuz etkide bulunan birey olarak tanımlanmıştır. Sosyal medya ve diğer toplumsal kaynaklar özellikle aktif kullanılan dil açısından bakıldığında toksik ilişkilerin meslekler, çalışan-yönetici, öğretmen-öğrenci, kadın-erkek, aile içi ilişkiler; anne/baba-çocuk ve eşler, partnerler, akrayanlar arasındaki ilişkileri yüksek oranda etkilediği söylenebilir. Toksik birey toplumun çeşitli alanlarda farklı rollerde insanların karşısına çıkabilir. Türkiye’de yapılan çalışmalara bakıldığında özellikle liderlik bağlamında kavramın çalışıldığı görülmekte ve yöneticilerin yönetim tarzının çalışılan mekanın iklimini değiştirdiği bilinmektedir (Çelebi vd., 2015; Demir, 2020; Eriş & Arun, 2020; Güzelgörür vd., 2021; Güzelyurt, 2020; Kazancı, 2017; Şengüllendi vd., 2020; Uzunbacak vd., 2019).

Toplumda toksik birey kaynaklı şikâyetlerinin artması ve bireysel vakaların çoğalması, durumun sosyal medya platformlarında ve klinik psikologların sayfalarında sıkça paylaşılması problemi sosyolojik bir hale getirmiş toksikğin neredeyse tüm toplum katmanlarında bireylerin karşısına çıkabileceği yönünde kanıtlar sunmuştur (Akman, 2022; İdikut-Dal, 2022; Koylan, 2023; Özden- Koç, 2023). Bu durum dolaylı olarak sosyal bir zemine taşınmakta ve toplumsal huzursuzluğa yol açarak sosyal bağları zayıflatabilmektedir.

Kültürel olarak bazı toplumlarda özellikle erkekliğin toksik özellikler taşıdığı söylenebilir. Toksik erkekler daha çok istediklerini elde etmeye yönelik şiddet ve güç ilişkileri bağlamında tanımlanabilir. Gücü genelde kadınlara yönelik kullandıkları söylenebilir. Toksik erkeklik kadınlar üzerinde egemenlik kurmak ve onları değersizleştirmek amacıyla ahlaksız öğeleri de kullanarak eril sosyal dayanakları bir araya getirerek gösterilen güç ve şiddeti içermektedir. Bu tip erkekler empati kurmada zorlanırlar, sosyal olarak baskındırlar ve zorbalık gösterebilirler (Kupers, 2005). Genelde toksik erkekler bu tip zorbalık yaparak fiziksel güç gösterir ve çevreyi sindirme yoluna gidebilirler. Kadınların daha çok haz ve seksilik gibi durumlar üzerinden narsistik özellikler gösterebilmektedir (Twenge & Campbell, 2015; Twenge, 2013). Bazı noktalarda narsisizm ve toksik insan özelliklerinin birbirleriyle kesiştiğini ifade etmek konunun anlaşılması noktasında açıklayıcı olacaktır. Toplumsal açıdan toksik bireylerin ırkçılık, baskı, siber zorbalık, cinsel şiddet, sosyal kimlik tehdidi gibi toplumsal sorunları arttırabilme potansiyellerine daha önceki çalışmalarda işaret edilmiştir (Lecompte-Van Poucke, 2022; Risam, 2015; Zhong vd., 2020). Toksik bireylere ait toplumsal eylemler hatta bilgisayar ortamlarında kullanılan kullanıcı isimlerinin karakter özelliklerini yansıtan rasyonel olarak hesaplanıp inceden inceye planlandığı şeklinde yorumlanabilir (Urbaniak, vd., 2022). Dolaylı olarak toksik insanda; Weber’in dediği gibi bireylerin tüm toplumsal eylemlerinin anlam içermesi noktasında kendi eylemlerine anlam yükleyebilmektedir.

Toksik bireyle ilişki aslında güç ilişkilerine dayanmaktadır. Toksik insan; gücü lehine çevirip karşısındakini olduğundan daha güçsüz bir konuma düşürüp, onun enerjisini kullanarak bundan maddi ve manevi tatmin olmayı ilişkisel bir hedef olarak görmektedir (Akman, 2022; İdikut-Dal, 2022; Koylan, 2023; Özden- Koç, 2023). Toksik tipe ait özellikler genel olarak şöyle sıralanabilir;

- Toksik birey muhatabını sürekli kontrol altında tutar.
- Manipülasyon tekniklerini çok sık kullanır. Bunu yaparken ezer, alay eder ve tepki gördüğünde, karşısındakini sevip düşündüğü için bu eylemlerde bulunduğunu ifade ederek olanları şakaya vurur.
- Eksik ve kusurlu hissettirir.
- Empati yeteneği gelişmemiştir.
- Muhatabının duygularına ve ihtiyaçlarına önem vermez.
- Çıkarları doğrultusunda rahat yalan söyleyebilir.
- Kendisine odaklanır.
- Tutarsız ve umursamaz davranır.
- Çatışmacı bir yapısı vardır.
- Denetleyici ve kısıtlayıcıdır (Akman, 2022).
- Kötü hissettir.
- Sürekli kusur bulur.
- Daima olarak kurban pozisyonundadır.
- Kontrolcüdürler.
- İlgi çekmeyi sever.
- Başkaları hakkında da karar vermeye çalışır (Koylan, 2023).
- Asabidir.
- Muhatabını beslemekten ziyade duygusal olarak tüketir.
- Rahatsızlık verir.
- Sürekli öteki insanları eleştirir ve yargılar.
- Egoist oldukları için insanları dinlemeyi pek sevmez.
- Kendilerinin istediklerinin yapılmasını isterler ancak başkaları için bir şeyler yapmaktan hoşlanmazlar.
- Her zaman haklıdırlar.
- İlişkilerinde kendi çıkarlarını öncelerler.
- Özür dilemeyi sevmez ve tercih etmezler.
- İğneleyici bir dil kullanırlar.
- Karşısındakini utandıracak davranışlar sergileyebilirler.
- Dışardan güçlü görünürler.
- Pasif agresif eylemlerde bulunurlar (Stamateas, 2018).

Sayılan özellikler yalnız başına değil ötekiyle birlikte ortaya çıkmaktadır. Toksik ilişkilerinde ötekini (anneyi, babayı, çocuğu, erkeği, kadını, eşi, sevgiliyi, çalışanı, arkadaşı) üzen inciten değersiz hissettiren bir iletişim biçimi sergilemektedir. Bu insan tipinin toplumsal yaşamda ilişkiler yönünden sürekli kazanan tarafta yer almak istemesi ve güçlü görünmesi bu tipleri cazibe merkezi haline getirmekte öteki insanlar için rol model olabilmektedirler. Sonuç olarak toksik birey özelliklerine ait etkiler bazen tamamıyla bazen de kısmen yayılmakta toplumda bu tipin güçlenmesini sağlamaktadır.

6. SONUÇ

Toksik birey olma erkeklerde daha çok güç ve şiddet gösterme üzerinden kendini gösterebilmekte; kadınlarda ise ilişkilerde etkili ve görünür olma, akılda kalma gibi durumlarla ilişkilendirilebilir. Toksik bireylerin eylemlerinin altında fiziksel güç ilişkilerinin yanında, çevresini yönlendirmek, haz ve arzuyu maksimum yaşamak, dediğini yaptırmak ve ilişkilerini istediği gibi tasarlamak gibi unsurların olduğu söylenebilir. Toksik birey çıkarıcı özellikler taşımaktadır. Menfaatine göre suç olmayacak şekilde (çünkü kendisinin zarar görmesini istemez) etrafındakileri kendi çıkarları doğrultusunda yönlendirerek maksimum çıkar elde etmeye çalışmaktadır. Toksik bireyin varlığı sosyal bir zeminde ilişkisel durumlarda görünür hale gelmektedir. Sonuç olarak günümüz insanın, kendi ihtiyaçları, çıkarları veya toplumsal denetimsizlik neticesinde yeni bir tipoloji olarak toksik bireyi ürettiği ifade edilebilir. Bu toksik tipin toplum için ırkçılık, siber zorbalık, cinsel şiddet, sosyal kimlik aşınması, sosyal izolasyon, güvensizlik ve yalnızlık gibi birçok tehlikeliyi bünyesinde barındırdığı söylenebilir. Toksik bireyin yol açtığı bu tehditler ise uzun vadede toplumda sosyal çözülmeye yol açabilir.

KAYNAKÇA

- Adanır, O. (2005). Modern dünyaya özgü bir düşünce simülakrı. *Düşünen Siyaset Düşünce Dergisi*, 21, 43-50.
- Akalın, K. H. (2008). İdeal tip ve kurumsal yapı olarak toplumsal faaliyet tarzı. *Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 20, 191-210.
- Akman, S. (2022). *Toksik İlişki Nedir?*, <https://www.psikolojiantalya.com/toksik-iliski-nedir/>
- Alpsoy, İ. Seyrek, E. ve Selçuk, H. (2022). Yönetimde yeni medya teknolojisi ve sosyal medya kullanımı. (Editör: Salih Yıldız). *Uluslararası Bilimsel Araştırmalar Serisi Sosyal Bilimlerde Güncel Yaklaşımlar* içinde. (s. 85- 102). Gazi Kitabevi.
- Anderson, P. (2002). *Postmodernitenin Kökenleri*. İletişim Yayınları.
- Aslan, E. & Yıldız, D. (2019). Max Weber sosyolojisinde anlayıcı/yorumlayıcı yöntem. *SBARD*, 17 (33), 125-150.
- Aslan, G. (2011). Ortaçağdan günümüze “modernite”: doğuşu ve doğası. *Adıyaman Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, (7), 10-26. DOI: 10.14520/adyusbd.101.
- Aydın, M. (2004). *Bilgi Sosyolojisi*, Açılım Kitap.
- Babacan, M. & Onat, F. (2002). Postmodern pazarlama perspektifi. *Ege Academic Review*, 2 (1), 11-20.
- Bauman, Z.(2001). *Parçalanmış Hayat-Postmodern Ahlâk Denemeleri*. Ayrıntı Yayınları.
- Bauman, Z.(2003). *Modernlik ve Müphemlik*. Ayrıntı Yayınları.
- Bauman, Z.(2011). Modernite, postmodernite ve etik, Cantell Pedersen ile Söyleşi. *Doğu Batı Düşünce Dergisi*, 3, 53-63.
- Bauman, Z.(2023). *Akışkan Modernite*. Can Yayınları.
- Bruun, H. H. (2001). Weber on Rickert: From value relation to ideal type. *Max Weber Studies*, 1(2), 138-160.
- Burgess, E. W. (2014). Sosyolojik Araştırmanın Metotları. *İstanbul University Journal of Sociology*, 2(4-5), 92-104.
- Çabuklu, Y. (2004). *Postmodern Toplumda Kriz ve Siyaset*. Kanat Yayınları.
- Çağan, K. (2008). Gösteri toplumunda ahlaki müphemlik. *Eskiyeni*, 11, 13-17.
- Çelebi, D. D. N., Güner, A. G. H. & Yıldız, V. (2015). Toksik Liderlik Ölçeğinin Geliştirilmesi. *Bartın University Journal of Faculty of Education*, 4 (1), 249-268.
- Dal, N. E. (2017). Tüketim toplumu ve tüketim toplumuna yöneltelen eleştiriler üzerine bir tartışma. *Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 9(19), 1-21.
- Demir, B. (2020). Örgütlerde toksik lider ve toksik ilişkiler. *Balkan ve Yakın Doğu Sosyal Bilimler Dergisi*, 6, 31-35.

- Duran, R. (2008). Postmodernizm Bir Düşünce Okulu mudur? Modernizmden Postmodernizme. *Hece, Aylık Edebiyat Dergisi*, 138/139/140, 142-151.
- Dursun, D. (1992). Bürokrasi teorisi ve yönetim. *In Journal of Social Policy Conferences Istanbul University* 37-38, 133-149.
- Eliaeson, S. (2000). Max Weber's methodology: An ideal-type. *Journal of the History of the Behavioral Sciences*, 36(3), 241-263.
- Eriş, Y. & Arun, K. (2020). Toksik liderliğin bir çıktısı olarak örgütsel bağlılık. *OPUS International Journal of Society Researches*, 15 (24) , 2764-2804. DOI: 10.26466/opus.599311
- Erol, P. Ö. (2016). Modernite projesinin kökenleri, dinamikleri ve sonu. *Sosyoloji Dergisi* , 33, 49-66.
- Eşki, H. (2010). Bugünü Anlamak İçin Max Weber'i Yeniden Okumak. *Uluslararası Yönetim İktisat ve İşletme Dergisi*, 6 (11) , 187-198.
- Güven, E. Ö. (2009). Hedonik tüketim: Kavramsal bir inceleme. *Anadolu Bil Meslek Yüksekokulu Dergisi*, 13, 65-72.
- Güzelgörür, F., Demirtaş, H., & Balı, O. (2021). The Relationship of School Principals' Management Style and School Climate. *E-International Journal of Educational Research*, 12(4), 129-150.
- Güzelyurt, O. (2020). *Özel spor salonu yöneticilerinin toksik (zehirli) liderlik davranışları ile çalışanların işten ayrılma niyeti arasındaki ilişki* [Yüksek Lisans Tezi] Sosyal Bilimler Enstitüsü, Pamukkale Üniversitesi.
- Harari, Y.N. (2018). 21. *Yüzyıl için 21 Ders*, Kolektif Kitap.
- Hekman, S. J. (1983). Weber's ideal type: a contemporary reassessment. *Polity*, 16(1), 119-137.
- İdikut, Dal, N. (2022). Toksik İlişki, <https://madalyonklinik.com/toksik-iliski/>
- Kanık, C. (2018). Avrupalı Türklerin dindarlık anlayışlarının değerlendirilmesi:-Ünver Günay'ın Dindarlık Tipolojisi Bağlamında-. *Bilimname*, 35(1), 127-144.
- Kazancı, O. (2017). Toksik liderliğin sağaltımı ve ortaya çıkmadan önlenmesine dair bilişsel farkındalık (üstbiliş) gelişimi çerçevesinden bir bakış. *Örgütsel Davranış Araştırmaları Dergisi*, 2 (2) , 62-84.
- Kırbaç, M. (2013). *Eğitim Örgütlerinde Toksik Liderlik*. [Yüksek Lisans Tezi] İnönü Üniversitesi.
- Kiliç, A. F. (2007). Din sosyolojisinde dini grup tipolojileri. *Değerler Eğitimi Dergisi*, 5(13), 37-58.
- Koylan, N., (2023). Toksik İnsanlar, <https://nevrezkoylan.com/2023/04/toksik-insanlar/>.
- Kupers, T. A. (2005). Toxic masculinity as a barrier to mental health treatment in prison. *Journal of clinical psychology*, 61(6), 713-724.
- Lecompte-Van Poucke, M. (2022). 'You got this!': A critical discourse analysis of toxic positivity as a discursive construct on Facebook. *Applied Corpus Linguistics*, 2(1), 100015. doi.org/10.1016/j.acorp.2022.100015.
- Marshall, G. (1999) *Sosyoloji Sözlüğü*, Bilim ve Sanat Yayınları.
- Meriç, C. (1998) *Umrandan uygarlığa*, İletişim Yayınları.
- Moran, B.(1994) *Edebiyat Kuramları ve Eleştiri*, Cem Kültür Yayınları.
- Özbolat, A. (2012). Postmodern perspektifte tüketimin toplumsal anlamına sosyolojik bir yaklaşım. *Fırat Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 17(1). 117-129.
- Özbolat, A. (2015). Toplumsal fonksiyonları bağlamında dini otorite: tipolojik bir deneme. *Fırat Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 20(2), 2-23.
- Özcan, B. (2007). Hedonizm ve kimlik temeline dayalı postmodern tüketim yaklaşımı. *Istanbul Journal of Sociological Studies*, (35), 119-130.
- Özden, Koç, Ö. (2023) Toksik İlişkiler ve Sağlıklı Bir Hayat İçin Adımlar, <https://ozlemkocozden.com/genel/oksik-iliskiler-ve-saglikli-bir-hayat-icin-adimlar/>
- Polama, M. M. (1993). *Çağdaş Sosyoloji Kuramları*, Gündoğan Yayınları.

- Psathas, G. (2005). The ideal type in Weber and Schutz. In explorations of the life-world: continuing dialogues with alfred schutz.. M. Endress, G. Psathas, H. Nasu (Eds.) *Springer Netherlands* Band 53, 143-169.
- Risam R. (2015). Toxic femininity 4.0. *First Monday* 20(4). doi: 10.5210/fm.v20i4.5896
- Sarı, B. (2019). Modernizmden postmodernizme tüketime evrimi ve ekonomi politiğini anlamak. *Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi*, 18 (70) , 554-568. DOI: 10.17755/esosder.404495
- Shils, E. A. & Finch, H. A. (1949). Max Weber on the methodology of the social sciences. *Glencoe, IL: Free Press*.
- Stamateas, B. (2018). *Toksik İnsanlar*, Pegasus Yayınları.
- Steven Best, S. & Kelner, D. (1998). *Postmodern Teori*, Ayrıntı Yayınları.
- Swingewood, A. (1998). *Sosyolojik Düşüncenin Kısa Tarihi*, Bilim ve Sanat Yayınları.
- Şengüllendi, M. F., Şehitoğlu, Y. & Kurt, E. (2020). Toksik liderlik ve üretkenlik karşıtı iş davranışları ilişkisinde kariyerizmin aracı etkisi. *Kafkas Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 11 (22) , 743-765. DOI: 10.36543/kauibfd.2020.032
- Touraine, A. (2002). *Modernliğin Eleştirisi*, Yapı Kredi Yayınları.
- Turguter, E. A. (2023). Bauman ve Habermas Özelinde Modernite ve Postmodernite: Olanaklar ve Sınırlılıklar. *Veche*, 2(1), 15-29.
- Twenge, J.M., (2013). *Ben nesli*, Kaknüs Yayınları.
- Twenge., J.M., & Campbell, W. J.,(2015) *Asrın vebası narsisizm illeti*, Kaknüs Yayınları.
- Urbaniak, R., Tempka, P., Dowgiało, M., Ptaszyński, M., Fortuna, M., Marcińczuk, M., Piesiewicz, J., Leliwa, G., Soliwoda, K., Dziublewska, I., Sulzhytskaya, N., Karnicka, A., Skrzek, P., Karbowska, P., Brochocki, M., & Wroczyński, M. (2022). Namespotting: Username toxicity and actual toxic behavior on Reddit. *Computers in Human Behavior*, 136, 107371. <https://doi.org/10.1016/j.chb.2022.107371>
- Uzunbacak, H. H. , Yıldız, A. & Uzun, S. (2019). Toksik Liderliğin Çalışanların Tükenmişlik Düzeylerine Etkisi. *Anemon Muş Alparslan Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 7 (1), 211-219. DOI: 10.18506/anemon.422109
- Walace, A. R. & Wolf, A. (2013). *Çağdaş Sosyoloji Kuramları Klasik Geleneğin Genişletilmesi*, DoğuBatı Yayınları.
- Yavuz, N., & Zavalsız, Y. S. (2015). Postmodern Dönemde Kimliğin Belirleyicisi Olarak Tüketim Tüketilmiş Kimlikler / The Consumption as a Determination of Identity in The Postmodern Era Consumed Identities. *Journal of History Culture and Art Research*, 4(4), 126-152.
- Yavuz, S. (2014). Tipolojik yaklaşım ve İbn Haldun ile Farabi'nin toplum görüşleri üzerine. *Dini Araştırmalar*, 17(44), 95-120.
- Yenen, İ. (2015). Zaman ve dindarlık ilişkisi: ramazan dindarlığı. *EKEV Akademi Dergisi*, (62), 601-616.
- Zhong, L. R., KeBell, M. R., & Webster, J. L. (2020). An exploratory study of Technology-Facilitated Sexual Violence in online romantic interactions: Can the Internet's toxic disinhibition exacerbate sexual aggression?, *Computers in Human Behavior*, 108, 106314. <https://doi.org/10.1016/j.chb.2020.106314>